

МЕЂУНАРОДНИ ОДНОСИ И ИСТОРИЈСКЕ ДИСЦИПЛИНЕ*

Историја сваког народа садржи међународне погледе на догађаје који су били од значаја и утицаја на његов прошли живот. За теорију међународних односа, историје народа могу да послуже као посредан извор за уочавање порекла међународних догађаја. Управо, у историјама народа налазимо унутрашње политичке факторе који су дејствовали на извешан спољнополитички ток, као и дејства у супротном правцу. Међутим, од далеко већег и непосреднијег значаја су за нас начини прилажења међународним односима и историјским дисциплинама као што су дипломатска историја, историја дипломатије, историја цивилизације и најзад сама историја међународних односа.

Аутори дипломатске историје излажу и осветљавају спољну политику једне земље, билатералне спољнополитичке односе или комплексе спољнополитичких односа у једном историјском периоду. У свом излагању они теже да изнесу начин остварења једног или више спољнополитичких програма, задржавајући се највише на односима између појединих влада, квантуму њихових снага и борбама за престиж. Дипломатска, војна и политичка средства привлаче њихову пажњу; утврђују се добијене инструкције и испитује њихова примена, нарочито њихови облици који се понекад испољавају у својеврсним маневрима, успелим или неуспелим обманама. Главне улоге у дипломатској историји имају шефови држава, министри иностраних послова и њихов дипломатски апарат. Личне особине дипломата су најчешће предмет њихових подробних анализа. Као главни, често и једини извори користе се дипломатски архиви а понекад дневна штампа.

Писци дипломатских историја избегавају улажење у порекло једног спољнополитичког програма, у узроке постанка спољне политике, у социолошке разлоге успеха или неуспеха спољнополитичких акција. Ови аутори, не улазе, наравно посебно и дубље, у „питања за која (државе) имају и интереса да се споразумеју приликом преговора и склапања уговора“, — како то каже, на пример, Дебидур (Debidour) (1). Он то правда малим људским веком поред тога што би такво излагање историје морало да буде изнесено на веома велики број страна. Међутим, по свој прилици да се више ради о природи дисциплине. То је метод писања дипломатске историје и прећи такав оквир значило би нешто друго од уобичајеног схватања ове врсте историје, историје спољне политике једне земље или низа земаља.

Дипломатска историја једног народа, једне земље или државе обухвата или један њен период или се даје у целини, од њиховог ступања на историјску позорницу све до последњих година. Њихови писци том приликом иду за тим да бране или правдају извесну спољнополитичку акцију или начин вођења спољне политике или пак целокупну спољнополитичку стратегију у једном времену. Друга врста дипломатске историје представља обраду одређеног историјског периода, као што су дипломатске историје

* Овај чланак даје преглед једног дела излагања на курсу на Трећем степу наставе међународног смера на Правном факултету у Београду школске 1963/64 под називом: „Међународни односи и развој политичке мисли.“

(1) А. Дебидур: Дипломатска историја Европе, Београд, 1933, т. I, с. XI.

периода од 1815—1870 Гијоа (Guyot) (2) или Буржоаа (Bourgeois) (3). Други аутори ове врсте радије обрађују спољнополитичке односе једног континента или региона у ограниченем временском распону, као Дебидур своју *Дипломатску историју Европе* и низ писаца европских и америчких дипломатских историја. Но, по свом методу се оне веома мало а често и нимало не разликују. Правило је да писци ове врсте дипломатских историја, на пример, Европе у XIX в., постављају своје системе дипломатских историја на бази тадашње међународне политичке равнотеже, односно на њеном успостављању, сређивању, угрожавању и нарушавању. То је изврсно формулисао Дебидур рекавши: „Оно што се зове европском равнотежом, то је морална и материјална равнотежа која, од Урала до Атлантског океана и од Леденог мора и Средоземног, гарантује како-тако поштовање постојећих уговора, територијалних граница које су они утврдили и политичка права која су санкционисали; један ред ствари у коме све силе држе једна другу у шкрипцу и у ком ниједна од њих не може наметнути силом своју хармонију и своју власт другима“ (4).

Има дела која носе и друге наслове а по својој садржини су дипломатске историје у изнетом смислу. Дobar део монографија из совјетске историографије носи наслов: спољни односи или спољна политика једне земље или региона или пак међународни односи а у ствари представљају по свом предмету и начину изношења догађаја дипломатску историју у класичном смислу (5).

Док је ауторима дипломатске историје циљ да осветле спољну политику једне или више земаља, дотле друга врста историчара ставља себи у задатак да изложи развој дипломатије, односно систем дипломатских односа у целини и у међусобној повезаности једног историјског периода или једног континента, као што је Хилова (Hill) (6) и совјетска *Историја дипломатије* у редакцији Потемкина (7); или пак једне врсте дипломатије, као што је на пример познато Лангерово (Langer) дело *Дипломатија империјализма* (8). Дакле, предмет историје дипломатије није само спољна политика већ скуп свих односа који сачињавају дипломатију једног временског раздобља. На први поглед, може се чинити да ту нема разлике. Међутим, ипак је има, наравно уколико аутори чине разлику између спољне политике и дипломатије у целини.

Данас постоје два систематски обрађена дела историје дипломатије, углавном европске, и то Хилова и совјетска у редакцији В. П. Потемкина.

Хилово дело у три тома обухвата период дипломатије римске историје све до XVII в., док совјетска историја дипломатије, у ствари колективан рад совјетских историчара, почиње са старим истоком а завршава се са 1939. Хил сматра да у повезаним дипломатским односима треба тражити и

(2) Guyot: *Histoire diplomatique 1815—1870*, Paris, 1930, 1931.

(3) Bourgeois: *Histoire diplomatique 1815—1870*, Paris, 1932, 1933.

(4) Дебидур: н. д., с. XIII.

(5) На пр., Жуков: *Международни отношения на даљнем Востоке, 1870—1945*, Москва, 1951.

(6) D. J. Hill: *A History of Diplomacy*, t. I, II, III, New York, 1905, 1906, 1914.

(7) *История дипломати*, под редакције акад. В.П. Потемкина, т. I, II, III, Москва, 1941, 1945.

(8) W. L. Langer: *The Diplomacy of Imperialism*, t. I, II, Harvard, University, 1935.

мотиве којима су они били инспирисани. Он иде за тим да изнесе „генезу целокупног међународног система“ у његовој еволуцији. У каузалитету међународних односа он види једну од главних карактеристика свога дела.

Совјетски аутори историје дипломатије поставили су себи сличан, мада садржајно и методолошки различит задатак. Они су пошли, како кажу у предговору дела, од анализе међународних односа у епохама које су се смењивале, да би дали кратку историју дипломатије, од старог доба до почетка Другог светског рата. То је, по њиховим речима, „први покушај марксистичке обраде у овој области и у овим размерама.“

Појам дипломатије од стране аутора совјетске историје дипломатије није довољно одређен, мада је прилично јасно изграђен у совјетској дипломатској и правној теорији (9). Одсуство општег увода у коме би био рашчишћен појам и схватања дипломатије свакако би дало далеко адекватнију обраду изабраног предмета. Користећи се добрим делом начином излагања у Хиловом делу, које се наводи у предговору првом тому, писци совјетске историје дипломатије су заиста излагали *развој дипломатије* у првом тому, док су у остала два тома изнели *дипломатску историју* углавном Европе, задржавајући се највећим делом на спољним политикама великих сила, нарочито руске и доцније совјетске спољне политике у њиховим међусобним односима. Суштинско тумачење је засновано на мислима марксистичких класика. Осећајући, коначно, одступање од првобитног методолошки одређеног задатка, и стога празнине у другом и трећем тому, писци су додали расправе академика Тарлеа и Колчановског о поступку, методама, организационим облицима и техници савремене дипломатије. Но, овај додатак није могао да испуни оне празнине до којих се дошло одступањем од претходно одређеног начина анализе.

Иако су различити циљеви и начини излагања аутора дипломатске историје и историје дипломатије у примени њихових различито постављених начина анализа они долазе до резултата, за које је тешко рећи да ли представљају дипломатску историју или историју дипломатије. Они пак писци којима је предмет излагања једна врста дипломатије или карактеристике једне дипломатије примењују метод историје дипломатије са можда више успеха, на пример Моватова (Mowat) *Историја европске дипломатије 1451—1789* (10), мада и они долазе у ситуацију до комбинују оба метода често до те мере да се читалац нађе у недоумици у коју би га врсту укључио. Такво је, на пример већ наведено Јангерово дело *Дипломатија империјализма* или Мунова (Moon) књига *Империјализам у светској политици* (11).

Међународни односи на одређен начин улазе у предмет и једне релативно младе историјске гране: историје културе и цивилизације. У англосаксонској и француској литератури термини цивилизација и култура употребљавају се у скоро истом значењу. У немачкој литератури, нарочито старијој социолошкој, и под њеним утицајем у литератури земаља Источне Европе, под историјом цивилизације подразумева се материјална страна

(9) Дипломатически словарь, т. I, Москва, 1948, с. 570—591.

(10) R. V. Mowat: A. History of European Diplomacy, 1451—1789. New York, London, 1928.

(11) P. T. Moon: Imperialism and World Politics, New York, 1927.

људског развика а под историјом културе духовни развој човека. Гледано са становишта развоја људског друштва уопште, тешко је чинити ову разлику, мада би се са практичне стране она могла да користи. Но нас интересују међународни односи онако како се они третирају у овој историјској дисциплини.

Извесни аутори излажу цивилизациони развикак више народа стандардним историјским методом. Њима је циљ да истакну доприносе појединих народа одређеној цивилизацији и истовремено да укажу на њене утицаје. Тако су историчарима цивилизације народи и субјекти и објекти једног одређеног цивилизованог процеса. Ако се тај процес излаже у његовој еволуцији уобичајеним историјским методом, онда је то, како рекосмо, стандардна историја цивилизације као што је то позната *Историја европске цивилизације* Гизоа (Guizot) (12), а од модернијих дела Меја (May) (13) и Фергусона (Ferguson) (14). За извесне историчаре, међутим, као што је то познати британски историчар Арнолд Тојнби (Arnold J. Toynbee), (15) цивилизација има јединствено значење и зато се предмет историјског разматрања цивилизације састоји у генези појединих цивилизација и њиховим манифестацијама, а према његовим властитим, унапред одређеним филозофским критеријумима. Ова врста историчара добрим делом одваја цивилизацију као посебан предмет и третира је независно од друштвеног процеса у народима у којима се она рађала и развијала. Њихов метод је тако више историјско-филозофски него историјски у опште схваћеном смислу. Но, не мора да је сасвим спекулативан, као што је то случај са делом Тојнбиа, а може у целини такво да буде, као на пример Шпенглерова књига, код нас позната под насловом *Пропаст Запада* (16).

За нас је од нарочитог интереса развој цивилизације односно културе, почевши од XV века када народи почињу управо ту културу и цивилизацију све више заједнички да користе и развијају. Почевши од XV столећа, а нарочито од XVII и XVIII века до данас, све је изразитија тенденција на културној и цивилизационој интеграцији света, особито са формирањем светског тржишта, саобраћајних средстава и сложених система комуникација (17).

У ширем тумачењу међународних односа за нас могу бити од интереса и они аутори који у историји цивилизације виде збир појединих цивилизација односно култура, као и они писци који излажу на свој начин концепцију светске културе. Први могу бити од значаја за теорију о међународним односима ако нам дају представу о одређеним схватањима у једној земљи, о начину понашања и о начину резновања. У том случају пружа нам се могућност откривања смисла њихових акција на међународном плану као и представе о њиховом међународном општењу. Друга врста писаца

(12) M. Guizot: *Histoire de la Civilisation en Europe depuis la Chute de l'Empire romain jusqu'à la Revolution française*. Paris, 1878.

(13) A. J. May: *A. History of Civilization*, New York, 1956.

(14) W. K. Ferguson — Geoffrey Bruun: *A. Survey of European Civilization*, New York, 1952.

(15) A. J. Toynbee: *A Study of History*, t. I—X, London, 1945. Види H. L. Mason: *Toynbee's Approach to World Politics*, New Orleans, 1958, са богатом литературом о Тојнбу као историчару цивилизације и међународних односа.

(16) O. Шпенглер: *Пропаст запада*, Београд, 1936.

(17) O томе види предавања (шипилографисана) проф. др. А. Вајса: „Развикак цивилизације“, издање Високе школе политичких наука, Београд, 1961, св IV, с. 80.

историје културе односно цивилизације може бити од значаја за нас ако из њихових дела можемо да сазнамо како су се, с једне стране, примале и користиле заједничке тековине човечанства или ако, с друге стране, добијемо тумачења о перспективама даљег развоја таквих цивилизација и култура у целини узетих.

Све до појаве *Историје међународних односа* у осам томова, у општој редакцији професора са Сорбоне Пјера Ренувена (Pierre Renouvin) (18), поједини историчари су ток међународних односа користили за објашњавање развоја њиховог централног предмета, на пример, међународних економских односа (19) или још чешће, међународног права, као што је то чинио несумњиво велики историчар међународног права и међународних односа професор ганског универзитета Ф. Лоран (F. Laurent), пишући своју *Историју међународног права и међународних односа* у осамнаест великих томова (20). Данас се све чешће јављају историје међународних односа краћих, нарочито новијих периода (21).

Већ поменути савремени историчар проф. Ренувен, са низом најугледнијих француских историчара, у *Историји међународних односа* шире поставља предмет ове историјске дисциплине. У општем предговору (I т.) он критикује метод дипломатске историје чији аутори верују у примордијални утицај људи-државника. У довољности дипломатских докумената он види главну заблуду ових историчара. Ренувен се такође не слаже ни са методом који се састоји у уверењу да економски и социјални услови играју одлучујућу улогу између народа. Статистичким, графичким и дијаграмским подацима не омогућује се откривање „историјских тајни“, истиче Ренувен, интерпретирајући речи Federico Chaboda који сматра да се велике, историјске снаге налазе у осећањима, у колективним пасијама. За ову трећу концепцију су ове снаге везане нарочито за темпераменте, традиције и с тим у вези за одређен начин мишљења. За појимање историје међународних односа, према последњој концепцији, главно је познавање менталних реакција и стања душе, конкретно развој националног осећања, концепција националних интереса, морална кохезија становништва.

Критикујући сва три наведена метода, проф. Пјер Ренувен не одбацује ни један од њих. Он налази да сваки од наведених метода има свог озбиљног оправдања и да их зато треба све подједнако користити. Он је ову своју основну идеју разрадио доцније у студији „Савремена историја међународних односа“ (22), формулишући прецизно да међународни односи у историјској перспективи треба да се излажу са становишта економског, финансијског и демографског као и са гледишта социјалне психологије. За

(18) *Histoire des Relations Internationales*, publiée sous la direction de Pierre Renouvin, t. I—VIII, Paris, 1953—1960.

(19) На пример, V. J. Puryear: *International Economics and Diplomacy in the Near East*, London 1935.

(20) E. Laurent: *Histoire du Droit des Gens et des Relations Internationales*, t. I—XVIII, Gand—Paris, 1850—1870. После трећег тома Лоран се није задржао само на развоју међународног права већ је знатно проширио свој предмет разматрања тако да би по његовом мишљењу наслов »Etudes sur l' Histoire de l' Humanite« више одговарао карактеру његовог дела. Види предговор другог издања, Париз, 1879, с. V.

(21) На пример, François Le Roy: *Les Relations Internationales de 1945—1950*, Paris, 1955 и низ сличних.

(22) Pierre Renouvin: *L'Histoire Contemporaine des Relations Internationales — Orientation de Recherches*, »Revue Historique«, 1954, vol. 2, II, p. 233—255.

њега економски и финансијски интереси у правилу служе као „инструменти за политичку акцију владајућих“; демографски фактор је значајан јер открива разлоге за велике покрете народа; мада критички гледа на социјално-психолошки метод, Ренувен је изгледа њиме највише одушевљен и поред тога што у закључку констатује да је тешко дати хијерархијски редослед свих наведених фактора у историјском развоју међународних односа.

Без обзира на тумачење догађаја и појава као и оцена у развиту међународних односа у појединим историјским епохама, са којима се можемо и не морамо сложити, француски историчари су приступили знатно ширем и дубљем разматрању историје међународних односа.

Из излагања историјских дисциплина у којима међународни односи представљају третирани предмет долазимо до закључка да се оне разликују и по ширини предметног разматрања и по начину приступања међународним односима.

Излагања наведених историјских дисциплина разликују се по ширини предметног разматрања у томе што се различито схвата обим међународних односа. Методолошке разлике се огледају у својеврсним појимањима суштине предмета међународних односа. Док се једни аутори задржавају само на идејним мотивима историјских акција људи и нација, други улазе у испитивање порекла тих мотива али, како смо видели, често једнострано и делимично.

Да бисмо дошли до уочавања објективне законитости у развоју међународних односа, нужно је истраживати у целини и у дијалектичкој повезаности корене међународних односа који се налазе како у друштвеним условима живота народних маса тако, и пре свега, у развиту материјалне производње људи и њихових друштвених и државних заједница. Тако, истовремено долазимо до констатације да истраживање и проучавање законитости у развоју међународних односа превазилази оквире предмета разматрања наведених историјских дисциплина. Оне свакако могу и као такве широко да послуже у теоријској анализи међународних односа али не могу дати свестране одговоре на сложена питања која са собом носе и воде у будућност савремени међународни односи. Предмет науке о међународним односима не може бити одређен нити разјашњен оним историјским методом који не узима у обзир бројна сложена дејства низа одлучујућих и потенцијалних фактора. Уколико се историјски метод напушта и евентуално користи параисторијски, брзо се одлази у сфере идеалистичке филозофије историје. Тада се, међутим, такав историјски метод претвара све више у спекулативни, са циљем да се изазове одређена представа о свету, извесна неадекватна слика његова а не са циљем да се омогући откривање законитости у објективној стварности динамичког друштвеног кретања најширих, међународних размера.

R É S U M É

Les rapports internationaux et les disciplines historiques

L'histoire de chaque peuple contient les vues sur les événements qui ont présenté de l'importance et qui ont exercé l'influence sur sa vie dans le passé. Pour la théorie des rapports internationaux, l'histoire des peuples peut servir de source indirecte pour discerner les origines des événements internationaux. Justement, dans l'histoire des peuples nous pouvons trouver les facteurs politiques internes, qui ont agi sur un certain courant de la politique étrangère, ainsi que les actions dans le sens contraire. Cependant, les modes d'approches aux rapports internationaux et aux disciplines historiques telles que l'histoire diplomatique, l'histoire de la diplomatie, l'histoire de la civilisation et enfin l'histoire même des rapports internationaux, présentent pour nous une importance bien plus grande. L'auteur s'est arrêté dans son étude sur les caractéristiques de ces disciplines historiques et leur importance pour la science des rapports internationaux.

De l'exposé des disciplines historiques dans lesquelles les rapports internationaux représentent le sujet traité, l'auteur a tiré la conclusion qu'elles diffèrent tant par l'ampleur de la matière étudiée que par la mode d'approches aux rapports internationaux.

Les présentations des disciplines historiques mentionnées diffèrent quant à l'ampleur de la matière étudiée en ce que la sphère des rapports internationaux est conçue différemment. Les différences méthodologiques se reflètent dans les conceptions qui sont propres à l'essence de la matière des rapports internationaux. Tandis que certains auteurs s'arrêtent seulement sur les motifs préliminaires des actions historiques des hommes et des nations, d'autres se consacrent à l'examen de l'origine de ces motifs, bien souvent d'une manière unilatérale et partielle.

Pour arriver à discerner les régularités objectives dans le développement des rapports internationaux, l'auteur est d'avis qu'il est nécessaire d'examiner dans l'ensemble et dans l'enchaînement dialectique les racines des rapports internationaux que se trouvent tant dans les conditions sociales de la vie des masses populaires que, et en tout premier lieu, dans le développement de la production matérielle des hommes et de leurs communautés sociales et d'Etat. Ainsi nous arrivons en même temps à la constatation, selon l'auteur, que les recherches et l'étude des régularités dans le développement des rapports internationaux dépassent les cadres de la matière de l'examen des disciplines historiques mentionnées. Incontestablement, elles peuvent aussi comme telles servir utilement dans l'analyse théorique des rapports internationaux, mais elles ne peuvent pas d'une manière générale donner la réponse aux questions complexes qui entraînent et dirigent vers l'avenir les rapports internationaux contemporains. Le sujet de la science des rapports internationaux ne peut pas être déterminé ni expliqué par la méthode historique qui ne prend pas en considération les nombreux effets complexes de toute une série de facteurs décisifs et potentiels. Si l'on abandonne la méthode historique et qu'on se serve éventuellement de la méthode para-historique on se trouve promptement transporté dans les sphères de la philosophie idéaliste de l'histoire. Dans ce cas, cependant, une telle méthode historique se transforme de plus en plus en méthode spéculative dans le but de provoquer une représentation déterminée du monde, une certaine image inadéquate de celui-ci, et non point dans le but de rendre possible la découverte des régularités dans la réalité objective du mouvement social dynamique dans les proportions les plus larges, internationales.